

מוכת עץ - "שבירת הבתולים"

הרב יוסי שטרן

- א. מבוא קצר
- ב. בתולים - סימן או סיבה?
- ג. קטן הבא על הגדולה
- ד. "דרך גבר בעלמה" - שיטת תוס', רשב"א והרא"ש
- ה. "אין מוכת עץ בבשר אדם" - שיטת רש"י ותוס' רי"ד
- ו. חווה - "אם כל חי" - מוכת עץ...
- ז. מוכת עץ שלא הכיר בה
- ח. סוף דבר
- ט. תרשים

א. מבוא קצר

פרק ראשון של מסכת כתובות עוסק בשלושה נושאים:

אימתי נשאת הבתולה - והסיבה לכך,

סך כתובתה של בתולה לעומת כתובת מנה של אלמנה,

מחלוקות ר"ג ור"א עם ר' יהושע בעניין נאמנות האשה על עצמה.

הסוגיה האמצעית של הפרק, בה אנו מעיינים, קובעת שכתובת בתולה מאתיים ושל אלמנה מנה, וממילא מבררת מי נקראת בתולה ומי אינה בתולה ותקבל בכתובתה רק מנה.

משנתינו (הנכתבת בסמוך), באה אחרי שתי משניות שהסיקו: שבתולה מן האירוסין - כתובתה מאתיים למרות שכבר נתקדשה לאחר, וכן פחותות מבנות ג' שהיו ברשות הגויים (גיורת, שבויה ושפחה) ויצאו מהם - כתובתן מאתיים. ממשיכה משנתינו ומסיימת באלו שכתובתן מאתיים ועוברת לדון באלו שכתובתן מנה¹. נמצא, מוכת עץ

1 הם אותם מקרים הפכיים לאלו הנזכרים לעיל: שהבתולה מן הנישואין כתובתה מנה ומשמע אפילו שיש לה בתולים וכן אותן שהיו ברשות הגויים ויצאו מהם יתרות על בנות ג'.

היא המעבר בין אלו שכתובתן מאתים לאלו שכתובתן מנה. ככל גבול בין שני תחומים, טבעי שתיפול בו המחלוקת - האם מוכת עץ היא בתחום המקרים בהם שם בתולה עליה וכתובתה מאתים או שהיא כבר מאלה שנשנו בהמשך, וכתובתה מנה.

ב. בתולים - סימן או סיבה?

משנה: הגדול שבא על הקטנה	רש"י: קטנה: פחותה מבת ג' שאין ביאתה ביאה שהרי בתוליה חוזרין.
וקטן שבא על הגדולה	קטן: פחות מבן ט' שאמרו חכמים אין ביאתו ביאה.
ומוכת עץ - כתובתן מאתיים	מוכת עץ: שנתקע לה עץ באותו מקום.
דברי ר"מ	
וחכ"א מוכת עץ כתובתה מנה	

מוכת עץ, שנחבטה ונשרו בתוליה - אם באנו להכריע בשכל אנושי פשוט, הרי שהדין עם ר"מ וכתובתה מאתיים, וכי מה עשתה ומה פשעה שנפחת ערך כתובתה? בשלמא אלמנה בעולה שאיננה כאשת נעורים ראשונה ואפילו דרוסת איש באונס שלא נתרצתה לאיש, ומ"מ נעשה בה מעשה אדם ועל כן כתובתה מנה. ברם, מוכת עץ בעלמא - מה טעם ירד ערכה? אלא אם נאמר שחסרון הבתולים הינו מום², ומוכת עץ הגם שלא "סר חינה" גזר הגורל לעשותה בעלת מום.

נמצא מחלוקת ר"מ ורבנן - האם העדר בתולים בעלמא חסרון הוא לגבי האשה, ובלשון לימודית: האם הבתולים הם סיבה לשלמות האשה וחסרון הוא חסרון עצמי באישה או סימן (במחילה, כעין פלומבה) עבור הבעל העתידי שפתחה סגור - "גן נעול אחותי כלה" ו"איש לא ידעה".

אם הבתולים אינם אלא סימן, אין חסרון בנשירת הסימן: הסיבה להפחתת ערכה, לפי זה, אינה משום התוצאה של נפילת הבתולים אלא ההסבר מדוע נפלו, נפלו סתם כדוגמת מוכת עץ - לא הפסידה ערכה³, אך אם יתברר שפתחה פתוח דרך מעשה אדם אזי ודאי משתנה היחס.

2 לגבי כה"ג ודאי כך הדין - "והוא אשה בבתוליה יקח", ולגבי בוגרת נתייחס בהמשך.

3 משל לנורת אזהרה שנדלקת במכונית, עקב תקלה בנורה עצמה ולא במה שהיתה אמורה להזהיר עליו.

נחזור ונאמר, שבמחשבה ראשונית (אנושית, מוסרית) הנטייה היא ליחס לכתולים משמעות של אזהרה, שבחסרונם ("פתח פתוח") נוצר חשד ולא משמעות של מום שהרי בין כך יבטלו בתוליה.

ובצורת אחרונים נאמר - האם דין בתולה (שכתובתה מאתים) מפסידה את כתובתה למנה, תלוי בגברא - רק כאשר נפסד ממנה השם של אשה בתולה (מלשון ראשוניות), וממילא מוכת עץ עדיין שם בתולה עליה, או בחפצא - מכל מקום כאשר נאבדו בתוליה הממשיים⁴, ובמוכת עץ הרי נשרו בתוליה⁵.

דרך הגמרא והראשונים, נוציא את מחלוקת ר"מ ורבנן מהפשטות בה הצבנו אותה. לא שנבטל את החקירה האם החשיבות מונחת בעצמותם של הכתולים או בדרך שהביאה לשבירתם, אלא שהבחינות הנ"ל יוצגו כגבולות הגזרה (הקיצוניים) של הסוגיה כך שהתבוננות בעניין הכתולה תיבחן לאורך כל שיעור קומת הכתולים.

ג. קטן הבא על הגדולה

איתא בגמרא,

אמר רב יהודה אמר רב: קטן הבא על הגדולה עשאה מוכת עץ (וכתובתה מנה)

כי אמריתא קמיה דשמואל אמר: אין מוכת עץ בבשר (וכתובתה מאתים)

הקשה ר' אושעיא לרב ממשנתנו: "...וחכ"א מוכת עץ כתובתה מנה..." , אלמא רק במוכת עץ פליגי ולא בקטן הבא על הגדולה דמודים שכתובתה מאתיים.

ותירץ רבא הכי קאמר: גדול הבא על הקטנה - ולא כלום דפחות מכאן כנותן אצבע בעין

וקטן הבא על הגדולה - עשאה מוכת עץ

ומוכת עץ גופא - פלוגתא דר"מ ורבנן

4 כיוצא בזה בדרך החקירה אם איבוד הכתולים המפחית כתובתה תלוי בדין או במציאות. מציאות - "לא מצאתי לכתך בתולים" - על כן מוצא אני שכתובתה מנה ולא מעניין אותי מדוע לא נמצאים בתולים. דין - הדרך היא החשובה ולא התוצאה ולכן במוכת עץ - "מצא אשה מצא טוב".

5 בהמשך הגמרא תולה רמי בר חמא מחלוקת ר"מ ורבנן ע"פ הדמיון לבעולה או בוגרת. בוגרת - לא איתעביד בה מעשה כלל. בעולה - איתעביד בה מעשה בידי אדם. מוכת עץ - איתעביד בה מעשה, אך לא בידי אדם.

עד כאן סוגיית הגמרא, דרב סבר "קטן הבא על הגדולה" כתובתה מנה - כמוכת עץ, ושמואל נקט כפשט המשנה "קטן הבא על הגדולה" דומיא ד"גדול על הקטנה" וכתובתה מאתיים לכ"ע.

השאלה היסודית בסוגיית - מה עורר את רב לשנות מפשט המשנה ולפסוק דחכמים פליגי לא רק במוכת עץ אלא אף בקטן הבא על הגדולה?

ואם כי רבא יישב את מילות המשנה ע"פ דעתו של רב בדרך של "הכי קאמר", מכל מקום בקשתינו לדעת מה הוקשה לרב במשנה שלא אבה לקיימה כפשטה.

שלש אפשרויות להעמיד מחלוקת רב ושמואל. האחת פשוטה כביכול, אלא שלרוב פשטותה לא הובאה בראשונים, והאחרות מחודשות. האחת מחדשת בדעתו של רב, והאחרת בשיטתו של שמואל.

הפשוטה היא: דסבירא ליה לרב ש"קטן הבא על הגדולה" משיר בתולים, לפיכך לא יתכן שיגרע ממוכת עץ, ואם מוכת עץ אמרו חכמים כתובתה מנה כל שכן קטן הבא על הגדולה דהשיר בתוליה - עשאה מוכת עץ. ואילו שמואל ס"ל דהקטן לא משיר בתולים, לכן לא מכריח לדמות קטן הבא על הגדולה למוכת עץ ותישאר המשנה כפשטה לרבנן ורק במוכת עץ שנשרו בתוליה - כתובתה מנה.

איברא דהראשונים לא פרשו מחלוקת רב ושמואל בהכי, שהרי לא מסתבר דנחלקו במציאות אי קטן משיר בתולים, ועוד דמדברי הגמרא מוכח דבסברא נחלקו מדברי שמואל "דאין מוכת עץ בבשר" ומשמע דין אתא לאשמועינן. גם אם לא נחלקו רב ושמואל אי קטן משיר בתולים, סוף סוף צריכים אנו למודעי אם נושרים הבתולים מביאתו של הקטן דאם הקטן משיר בתולים אזי מוכן מה הוקשה לרב בפשט המשנה דלא גרע הקטן ממוכת עץ בעלמא ונזדקק לעיין בשיטת שמואל מ"ט לרבנן קטן הבא על הגדולה, למרות שהשיר בתולים, כתובתה מאתיים ואילו מוכת עץ כתובתה מנה. ואילו אם הקטן אינו משיר בתולים - בשלמא לשמואל דלא עשאה מוכת עץ וכדאמרן אלא לרב קשיא דהלא סוף סוף בתוליה שלמים ואמאי מדמי לה למוכת עץ לרבנן?

ד. "דרך גבר בעלמה" - שיטת תוס', רשב"א והרא"ש

נחלקו הראשונים בשאלה הנ"ל (אם קטן משיר בתולים).

שיטת התוס' ודעימיה פשיטא להו, דבלא השיר בתולים איירי, "דאי בהשיר בתולים, למה יש לה להיות פחותה ממוכת עץ", פירוש - לשמואל המקיים פשט משנה בקטן הבא על גדולה כתובתה מאתיים, אי אפשר דמיירי בהשיר בתולים דאם כן מה גרע ממוכת עץ, לא יהא הקטן אלא כעץ הנתקע בעלמא, ולרבנן הלא מוכת עץ כתובתה מאתיים, ע"כ דהקטן לא משיר בתולים. לפי זה יקשה היא גופא, מדוע קטן שלא משיר בתולים - כתובתה מנה לרבנן ואף אם נאמר סברא מיוחדת לקטן, דמבטל חן האשה אף בלא השרת בתולים מכל מקום מדוע השווה רב את הקטן למוכת עץ - "עשאה מוכת עץ" - יאמר דין קטן בפני עצמו דאף הוא מוריד כתובתה למנה ולא מטעם מוכת עץ (דהלא לא השיר בתולים).

מה שסתם התוס' פירש הרשב"א:

"...והכי פירושו גדול הבא על הקטנה - לא עשה ולא כלום דהא אינה ראויה לביאה

אבל קטן הבא על הגדולה - אע"פ שהוא אינו ראוי לביאה מכל מקום היא ראויה לביאה וכיוון שנעשה בה מעשה כלל אחר שנראת לביאה בטל חינה...

והרי זו כמוכת עץ שאינו בן ביאה - ואף על פי כן נחלקו בו ר"מ ורבנן, דרבנן אומרים כתובתה מנה הואיל ונעשה בה מעשה כעין מעשה איש".

פירוש לפירושו: ירידת הכתובה למנה תלויה במעשה הגורם לאובדן הבתולים ולא בעצם חסרונם. כיוון שכך קטן הבא על הגדולה הרי אפילו בלא השרת בתולים מכל מקום נעשה בה מעשה איש, ולכן סובר רב בדעת חכמים, דפשיטא שכתובתה מנה. לפי זה מוכת עץ אינה דוגמא בעלמא למציאות של חסרון בתולים אלא לסוג של מעשה שנעשה בה כעין מעשה איש, ועדיף מיניה קטן הבא על הגדולה שודאי עושה מעשה אף בלא השרת בתולים. נפקא מינה לפי הבנה זו דאי חסרון דמוכת עץ אינו מצד תוצאה אלא משום הדרך והמעשה שנעשה בה, הרי שאם נחבטה בגופה (כגון שנפלה ממקום גבוה) ונשרו בתוליה לא איבדה כתובה מאתים - דומיא דבוגרת, ודווקא היכא ש"נתקע לה עץ באותו מקום", שנעשה בה מעשה כעין מעשה איש אזי אפילו עץ, כביכול עושה בה מעשה להפחית כתובתה.

ככלל ניתן להבחין בשלוש מדרגות⁶ המשתלשלות זו מזו בעניין אחד.

ודאי כתובתה מנה	דרוסת איש
ואפילו בלא תוצאה של השרת בתולים	קטן הבא על הגדולה
שם מעשה על הכאתו, אמנם דוקא היכא שנעשה כעין מעשה איש ומגיע לתוצאה של השרת בתולים (תוצאת השרת בתולים כסימן של סיום המעשה, ולא כסיבה לחסרון הבתולים)	מוכת עץ

נמצא שפירוש רב למשנה בקטן הבא על הגדולה לרבנן כתובתה מנה, נובע מהרצון לראות את מקרי המשנה כהשתלשלות הביאה - "דרך גבר בעלמה" - מהביאה השלמה (דרוסת איש) אל הביאה החלקית (קטן - כביכול הביאה חסרה רק כמותית) וכלה בביאה הגופית (עץ - הביאה חסרה מאיכותה) והחידוש הוא במוכת עץ גופא, דהקטן הבא על הגדולה מתוכו נובע החיוב על דרך חלקית כך שגם במוכת עץ דלא נשאר אלא חיצוניות הביאה - הצד הטכני שבה, מ"מ אף הוא מבטל חינה.

ע"כ תלה רב דין מוכת עץ בקטן הבא על הגדולה - "קטן הבא על הגדולה - עשאה מוכת עץ".

ה. מוכ"ע בבשר אדם - שיטת רש"י, תוס' רי"ד ושיטה ישנה

רש"י מפרש את הסוגיה דקטן הבא על הגדולה משיר בתולים, וממילא מתבאר דעתו של רב, דקטן הבא על הקטנה עשאה מוכת עץ ע"פ פשט: "נהי דאין ביאתו ביאה מיהו לא גרע מעץ הנתקע", שהרי לרבנן מוכת עץ כתובתה מנה מעצם חסרון הבתולים וקטן המשיר בתולים גם הוא עושה אותה למוכת עץ.

אולם דעת שמואל קשה ביותר, וכפי שהקשה התוס' לעיל דאי הקטן משיר בתולים כיצד כתובתה מאתיים לרבנן הסוברים במוכת עץ שכתובתה מנה? לא יהא הקטן אלא עץ בעלמא המשיר בתולים, וכי בשביל שיש בו חיים פגם בביאתו?

6 וכן בקדושה, הביאה מכוונת כנגד ג' המדרגות: הגופני, הנפשי והרוחני. הגופני מכוון כנגד ביאת העץ כביכול, והקטן - כנגד העניין הנפשי, וצד הגדלות - כנגד הדבקות הרוחנית.

רש"י מנסח את ההגדרה המבארת את דעת שמואל: "אי בעולה לא הויא - מוכת עץ נמי ליתא".

עקרון הדורש ברור - דקטן הבא על הגדולה, כיון שאין נקראת ביאתו ביאה אזי למרות שמשיר בתולים אינו עושה אותה מוכת עץ, מדוע?
ננסה להמחיש את העקרון שהביא רש"י, בצורה סתמית.
כיצד הוא מופיע בחיים:

מבחינת התפתחות העולם כל מדרגה עליונה כוללת את המדרגות הפחותות ממנה כמו הצומח המכיל את הדומם וכן האדם המכיל את מדרגת בע"ח ואת הצומח - "ובכלל מאתים מנה".

אולם מצד היחסות לא בהכרח, שאיבוד מדרגה עליונה מחזיר את הנושא לדרגה הנמוכה ממנו. פעמים כאשר מאבד הדבר את יתרונו אזי גם הדרגות הנמוכות אינם באות לידי ביטוי. דוגמא: ניתן להתבונן בציפור כבע"ח שיש לו יתרון - הכנפיים, המעוף - האם נכון לומר שציפור בלא כנפיים חזרה להיות בע"ח רגיל (עכבר לדוגמא)?
ובדרך אגדה: עם ישראל קיבל תורה, האם השפעת עם ישראל בלא תורה, תהיה "עם ככל העמים"?!

הכא נמי, הביאה היא התקשרות, "ודבק באשתו", התאחדות האיש באשה. קטן גם הוא אדם ע"כ המפגש הוא "בין אישי" ואי בעולה לא הויא משום חסרון בגרות בביאתו מ"מ א"א להתייחס אל הקטן כעץ⁷. כל צורת ההתקשרות היתה מכוונת כנגד מפגש אדם באדם גם אם "לא הצליח" כביכול לעשותה בעולה, עץ שמכה⁸ מ"מ אין כאן. זהו שגרס רש"י "אין מוכת עץ בכשר אדם" דבאדם תליא מילתא ואין אדם נעשה עץ אף אם השיר בתולים, ולענין זה גרע הקטן מעץ.

מאיך עלינו להתעמק מה טעם מוכת עץ כתובתה מנה דהרי סוף סוף אינה בעולה?

7 ניתן לקרוא על זה את הפסוק "אל יאמר הסריס (בחנינת קטן שאין ביאתו ביאה) הן אני עץ יבש".
8 בתוספות רי"ד מתבאר העניין דרך מדרגת ביניים - "ממעכת באצבע" דפשיטה ליה דכתובתה מאתיים למרות שנשרו בתוליה ע"י מעשה וסברתו - "דדוקא מוכת עץ קפליגי רבנן משום דהוי שלא לדעתה מיסניא בהכי", לכאורה יקשה אדרבא מדעתה מסניא טפי? (כמו זנות לעומת אונס) י"ל דעיקר הביאה היא הדעת - "וידע האדם את חוה אשתו" - קטן, וכן מיעכה באצבעה יש דעת אלא שאין עליה שם של ביאה לכן כתובתה מאתיים, אך מוכת עץ דלא לדעת ולכן יש פגם בדעת סתמית - שנעשה בה מעשה.

הכי פירושו: דשמואל סובר בשיטת רבנן דחסרון הבתולים, באמת, מהווה סיבה לכתובה מנה, אם כי לא חסרון הבתולים כשלעצמו דהרי בוגרת תוכיח, דכל היכא דלא נעשה בה מעשה כלל, כתובתה מאתים אלא שבהכאת העץ נעשית בעלת מום. בוגרת לא נעשה בה מעשה כלל ובמוכת עץ נעשה בה מעשה אבל לא מצד ביאה כעין שכתב הרשב"א "מעשה כעין מעשה איש", אלא עצם המכה שעשתה אותה בעלת מום חסרה משלמותה. הבתולים אינם רק עדות לבעל אלא גם שלמות האשה עד ברית הנישואין שדרכם נעשית כלי.

קטן אין ביכולתו לעשות מום (אפילו שמשיר בתולים) שכן גופו נמשך אחר אישיותו וההתקשרות נמדדת דרך הדעת ואפילו היא דעת קטן שאינה נקראת ביאה, הקטן כביכול לא מתחרה עם הבתולים. משא"כ העץ עשוי "להיתקע" באותו המקום ואולי אף שלא לצאת, כביכול להיות תחליף לבתולים וזהו המום. רש"י הגורס "אין מוכת עץ בבשר אדם" - הוסיף רש"י "אדם" ללמדך שהאדם מגדיר את הבשר שיש כאן מקרה של ביאה ולא מפגש של גופים כמו בעץ שאז העץ הוא מכריע את הבתולים ועושה אותה בעלת מום.

נציין שעם החידוש בא הקושי בהבנה זו. בדרך כלל ההגיון האנושי אף התורני, להבדיל, סובב סביב הענין המוסרי החל מהמוסר האנושי עד המוסר האלוקי. ברם, פעמים שהתבונה מתחלפת מהבנה מוסרית להשכלה עצמית שפירושה להכיר את הערך לא רק מצד רמת הבחירה התופשית אלא מצדו הסגולי, מוכת עץ אף אם לא פשעה ולו במעט - כתובתה מנה, מהמום שנעשה בה, אמנם יש כאן הגיון מוחלט⁹ ולא רק הגדרה גרידא שהרי בוגרת גם באובדן בתוליה אין יורד ערכה ולא נאמר שנחסר ממנה איבר בעלמא.

התברר דלרבנן אליבא דשמואל שני אופנים שונים בהפחתת ערך כתובה:

א. ביאה: דוקא דרוסת איש אבל קטן "שאין ביאתו ביאה" אף דמשיר בתולים בביאה תליא מילתא ועדיין שם בתולה עליה.

9 יש נטיה להתייחס אל הבחירה כמושכל ואל הסגולה כדבר קבוע, משמעם משהו, שהרי לא ניתן לבחירה. נראה דוקא שעיקר עושר המחשבה גנוז בהבנה הסגולית ודרכי מהלכה, ע"פ השגה של הכרת הדברים מתכונתם הפנימית אל החוץ. דרכי לימוד ההגיון הכמוס משוקעים בגמרא דרך הסברות המופשטות ע"פ דרכי הראשונים הנאמנים לעומק פשטם של הכתובים.

ב. מוכה: מטעם פגם לאו דווקא חסרון תיפקודי של איבר אלא בהבנה עצמית היכא שהוכחה ע"י עץ בלא סרך ביאה.

ו. חוה - "אם כל חי" - מוכת עץ...

בבואנו להתבונן בענין הפנימי בהפחתת ערך האשה שכתובתה מנה לא רק מצד ביטול חינה עקב בחירה שלילית או מציאות נפסדת של דרוסת איש, אלא בטעם כמוס של מוכת עץ - בבחינת בעלת מום - נחזור אל המקור: ירידתה הראשונה של האשה.

בדרך דרש נאמר שהמושג המיוחד "מוכת עץ" מזכיר את אותה נפילה ראשונה של חוה, אם כל חי, ב"עץ הדעת טוב ורע".

מלבד החטא הגלוי בתורה בתאוה, מוכן, לכל בר דעת, שחטא אדם הראשון ענין סתום יש בו דהלא עדיין הוא חלק מהבריאה תוך ששת הימים.

אלא שהחכמה הצריכה לצאת מזה שאפילו חוץ לבריאה, במהלך החיים, מתגלים הכאות ונפילות שאינם רק לפי סדר הבחירה הגלויה אלא מסוד עץ הדעת טוב ורע ומושגים בתפיסה כמוסה מוחלטת.

בסוגיה רושם לזה בדברי רבנן אליבא דשמואל בשיטת רש"י. כאמור, לשיטת התוס' ודעימיה, נראה מאמץ לחבר את מוכת עץ לשאר אלו שכתובתן מנה מצד ביטול החן (בהשרת בתולים).

אבל לרש"י דקטן הבא על הגדולה כתובתה מאתיים ואפילו השיר בתולים, בשלמא קטן - אי בעולה לא הוא דאין ביאתו ביאה - בהשרת בתולים גרידא אין להתחשב דבאדם תליא מילתא בביאתו, באישיותו, ולא במעשה גופו וכדאמרן. ברם, מוכת עץ מדוע כתובתה מנה הלא באדם תליא מילתא ולא בהשרת בתולים? אלא צורה אחרת סגולית של ירידה המושרש בעצמיות האשה המסתמן מפגמה הקדום מהעץ האלוקי, "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי", ולזו יש פגם ביסוד העצמי שהרי היא מוכת עץ בבשר.

ז. מוכת עץ שלא הכיר בה

מחלוקת ר"מ ורבנן גבי מוכת עץ כשהכיר בה: דר"מ מדמי לה לבוגרת שכתובתה מאתיים ורבנן מדמי לה לבעולה דאיתעביד בה מעשה וכתובתה מנה. מה הדין כאשר לא הכיר בה? נשא את האשה ולא מצא לה בתולים והתברר דמוכת עץ היתה? האם יוכל לטעון למקח טעות ולהוציאה בלא כתובה?

מסברא נ"ל דגם כאן יחלקו ר"מ ורבנן לשיטתם:

ר"מ, דמדמי לה לבוגרת אף כשלא הכיר בה - במוכת עץ סוף סוף אין לו טענה דאף מעיקרא כתובתה שלמה דאין בה חסרון - שם בתולה עליה.

ורבנן, דמדמי לה לבעולה, אלמא חסרון יש בה, וזו שלא הודיעתו הרי מה שכנס אותה בטעות הוי, לפיכך כנסה בחזקת בתולה ונמצאת מוכת עץ אין לה כתובה.

זו אכן דעת רבא בגמרא בהוא אמינא: "אמר רבא בין הכיר בה בין לא הכיר בה לר"מ מאתיים לרבנן הכיר בה מנה לא הכיר בה ולא כלום".

אולם למסקנא לא קיימא הכי אלא דנחלקו בזה רמי בר חמא ורבא בקיצוניות.

רמי בר חמא: מחלוקת כשהכיר בה... אבל לא הכיר בה דברי הכל ולא כלום ויקשה לשיטתו, מאי טעמא דר"מ? שהלא לר"מ מוכת עץ כתובתה מאתיים ואין בה חסרון מה בכך שלא הכיר בה?

רבא (למסקנא): בין לר"מ בין לרבנן "נמצאת מוכת עץ כתובתה מנה". לשיטתו יקשה מ"ט דרבנן, הרי מה שכתובתה מנה כשהכיר בה משום חשיבות מעשה שנעשה בה א"כ כאשר לא הכיר בה מדוע לא יוכל לטעון למקח טעות?

להלכה, קי"ל כרבנן דכתובתה מנה וכרבא דאפילו לא הכיר בה אין מקחו טעות ובזה נשתנה דין מוכת עץ מבעולה שהכונס בחזקת בתולה ונמצאת בעולה נמצא מקחו מקח טעות - ואין לה כתובה כלל.

מתבאר בפשטות ההבדל שבין בעולה למוכת עץ ע"פ היסוד הנ"ל בדין מוכת עץ. מוכת עץ אינו עניין למקח טעות, שהאדם טוען אילו הייתי יודע מראש שמא לא הייתי כונס כלל ועכשיו חפץ להוציאה בלי כתובה. טענה זו מוצדקת לגבי בעולה (וגם בזה פליגי) אשר פגמה גלוי ובחירי¹⁰, אך מוכת עץ ע"פ רבנן דכתובתה מנה אינו משום סוג של בעילה שנעשית בה (כפי שהעמדנו לעיל בדברי הרשב"א במוכת עץ משתלשל מן הבעילה להיחשב כבעילה גופית), אלא מטעם אחר, כמוס של פגם שהכאת העץ גורמת בה, ע"כ אין לאדם להמנע מלכנס מוכת עץ וכל שכן שאינו יכול לטעון כאשר לא הכיר בה דמקחה מקח טעות, ומה שכתובתה מתחילה מנה הוא בסוד חכמים וכפי שהתבאר מקצתו לעיל.

10 בחירי לאו דוקא שפשעה דהלא אף "דרוסת איש" באונס הדין כן, אלא מעשה איש שנעשה בה בודאי מבטל את חינה ומעמיד אותה בפני מציאות חדשה.

ח. סוף דבר

מי היא המוכת עץ? מה מעמדה? ומדוע?

לרבי מאיר, והוא המובן דרך הפשט, כתובתה מאתיים. וכי מה עשתה ומה נעשה בה בכדי שירד מעמדה?

לרבנן, אפשרות א: להבין מוכת עץ כחוליה תחתונה בהשתלשלות של בעילה החל מבעילה גמורה דרך קטן הבא על הגדולה -

שעשאה מוכת עץ, וכלה במוכת עץ עצמה הנחשבת ביאה גופית גרידא.

דרך נוספת: "מוכת עץ" - חידוש, שלא ע"פ סברת המוסר והמומים הנגלים כי אם דרך סוד חכמים, בהבנת שלמות האשה ובפגמה במקום הסתר.

ממילא לא כל אחת שנשרו בתוליה מסיבה מלאכותית תוגדר כמוכת עץ, רק זו שיארע בה מקרה של "מוכת עץ" (עץ לאו דוקא כחומר) אע"פ שכתובתה מנה מטעם העצמי אין לאדם בצד הפשוט הכרה במומה ובודאי שאינו יכול לטעון כשלא הכיר בה דמקחו טעות.

למדנו מכאן, שאף בהגיון התורני אפשר וההתבוננות היא שמעלה את המוסר למקורו האלוקי ויש שהיחס אינו ע"פ הבחירה הגלויה ואמת המידה המוסרית גבוהה ככל שתהיה אלא בהשגה עצמי, הגיון פנימי של חכמים אשר חקקו אותו בדינים ואף בלא להותיר לאדם את מלוא ההכרה בו.

ט. תרשים

"מוכת עץ"

ר"מ:	בתולים: סימן (גברא, דין, דרך)	רבנן:	בתולים: סיבה (חפצא, מציאות, תוצאה)
מאתים	היבט מוסרי, בחירי, נגלה	מנה	היבט עצמי, כמוס, סודי

קטן הבא על הגדולה

רב:	עשאה מוכת עץ	שמואל:	אין מוכת עץ בבשר
תוס':	"בלא השיר בתולים"	רש"י:	"אפילו השיר בתולים"
קמ"ל:	דאפילו מוכת עץ יש בה "דרך" - יש משמעות למעשה מצד עצמו שנעשה בה	קמ"ל:	התוצאה מוגדרת ע"פ המעשה עץ עושה מום, וקטן ביאתו אינה מום
מוכת עץ - המעשה מוגדר ע"פ התוצאה			

לא הכיר בה

רמי בר חמא	דברי הכל ולא כלום	רבא	דברי הכל אין מקח טעות
אפילו לר"מ:	דמדמי לה לבוגרת	אפילו לרבנן:	צ"ל שאינם מדמים מוכת עץ לבעולה, רק כתובתה מנה לסיבה עצמית - לפיכך אין מקח טעות שהרי לא היה לו להכיר בה

חוה - "אם כל חי"

מוכת עץ הדעת:

ההתמודדות עם ההויה הסגולית המסתמנת במכה של העץ כעדות לעצמיותם של הבתולים וכפי שמתגלה בחסרונם.

